

УДК 93/94:929 Екмечић М.
323.1(=163.3/.6)

Прегледни научни рад
Примљен: 26. 5. 2016.
Прихваћен: 20. 6. 2016.

Гордана КРИВОКАПИЋ ЈОВИЋ
Институт за новију историју Србије
gordanajovic228@gmail.com

Милорад Екмечић – историчар југословенства*

Апстракт: Анализом изворне основе, метода и концепта, представљен је најрепрезентативнији део опуса Милорада Екмечића који се односи на историју југословенске идеје и покрета. Анализа је фокусирана на његов есеј о судбини југословенске идеје и капитално дело о стварању Југославије.

Кључне речи: Милорад Екмечић, југословенство, национална идеја, национални покрет, Србо-Хрвати, српскохрватски језик, илиризам

Увод

Више од историје саме југословенске државе Милорада Екмечића су занимали историјски корени и историјска оправданост настајања и стварања Југославије, као и унутрашња анализа преломних догађаја који су одређивали судбину идеје, покрета, људи и простора. Једна од првих његових студија, која је испитивала историјске корене европских диктатура између два светска рата (1918–1939),¹ посвећена је заправо историјским основама на којима је почивао нај-

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Milorad Ekmečić, *Osnove građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata 1918–1939*, (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1965, друго издање 1967. од истог издавача).

шири, европски контекст егзистирања новостворене југословенске државе, па самим тим и та држава. Иако се својим последњим капиталним делом, историјом српског народа у новом веку,² наоко удаљио од југословенских тема, ипак је и она сведочанство како је другом страном медаље историје српског народа сматрао југословенство.³

Југословенске теме су биле средиште његовог истраживачког и научног опуса, не само по имену. Чак и кад је у средиште испитивања стављао друге теме, као на пример босански устанак 1875.⁴ или ратне циљеве Србије 1914. године,⁵ он је из позадине испитивао смисао и значај тих феномена за југословенство. Оно је за њега било мера којом је вредновао појаве, личности, процесе, догађања, идеје са јужнословенског и балканско-средњоевропског простора у модерној епохи. Није сматрао да је стварање Југославије производ случајности, мада је у историји видео, као и А. Ј. П. Тејлор, пуно случајних догађања која потом остављају траг.⁶ Такође, Југославију није видео као вештачку творевину, без природне основе, насталу вољом победничких сила Европе и Сједињених Америчких Држава 1918, мада су је и оне стварале. Дуги период од краја 18. века до краја 20. века он сматра југословенским, када се југословенска идеја остваривала кроз залагање истакнутих појединаца и група, заједница и народа, чиме је прерастала у покрет, и када је остварен југословенски пројекат као нека комбинација националне и државне идеје.

У свом чувеном есеју о судбини југословенске идеје из 1974.⁷ Екмечић је представио прочишћену есејистичку структуру основног садржаја југословенског феномена, мада је претходне године већ дао развијеније историографске садржаје југословенства кроз обраду ратних циљева Србије 1914.⁸ и кроз своју прву верзију историје југословенских/јужнословенских националиста изнету у историји Југославије, односно његовом одељку о борби за националне државе и модерно друштво.⁹

2 Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку 1492–1992*, (Београд: Завод за уџбенике, 2007).

3 Исто, 228–250, 293–343.

4 Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni 1875–1878*, (Sarajevo, 1968).

5 Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914. године*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1973).

6 Alan J. P. Taylor, "Fiction in history" and "Tory History", *Essays in English history*, (Penguin books: London, 1976), 9–17, 17–23.

7 Milorad Ekmečić, „Sudbina jugoslovenske ideje“, *Politički život Jugoslavija između 1914–1941*, (Beograd: „Treći program“ Radio Beograda, 1974), 11–47.

8 Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*.

9 Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, (Beograd: Prosveta, 1973, drugo izdanje), 201–335, (Deo treći „Borba za nacionalne države i moderno društvo“).

Његово разумевање југословенства је одскакало од свега до тад написаног на ту тему, по оригиналности разумевања и тумачења, али и по начину писања који је откривао историчара који је врхунски владао мислима и речима. И наравно, привукло је општу пажњу стручне и шире јавности, изазвавши опречне реакције.¹⁰

Ако је југословенство било мера за унутрашња догађања и процесе на јужнословенском простору, оно је то било и према споља, када му је давао европски контекст. Није било никакве аутономности у борби балканских заједница за своје националне државе и модерна друштва, и ту је кључ за Екмечићево разумевање југословенства као средишњег феномена модерне историје јужнословенског простора. Феномена који је изазивао толико отпора и забуна унутар југословенских заједница, али и из непосредног и удаљенијег окружења. Отпор модернизацији и национализацији који је долазио споља био је далеко већи и значајнији и увек је успешно налазио своје стратешке партнере унутар крхких југословенских заједница и њихов елита. Екмечић је први дефинисао кључне противнике, непријатеље југословенства, и то оног које је средиште видело у Србији. А најважнијег, католичку цркву, нешто касније је подвео под упадљиву синтагму „географског непријатеља Србије“.¹¹ Екмечић нотира да су у крилу Народне странке 60-их година 19. века, код Штросмајера, постојале и неке друге идеје иза југословенства, или уз њега, нпр. идеја ширења уније, а Хрватски католички конгрес 1900, који се збио након Католичког свеконгреса у Бечу, сматрао је прекретницом у југословенском покрету, после ког је наступило разбијање заједничких, тзв. народних покрета и институција.

Као противнике југословенства је разумевао пре свега католичку цркву, али и остале цркве. Ту је дао основе за испитивање понашања црквене хијерархије и парохијалног свештенства Карловачке патријаршије које је током Илирског покрета и Револуције 1848–49. било југословенски оријентисано, а после 70-их (од школске реформе Ивана Мажуранића) систематски се удаљавало од југословенства, коме се вратило кроз покрет омладине на прелому

10 Milorad Ekmečić, „Odgovor na neke kritike *Istorije Jugoslavije* (XIX)”, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 1–2, 1974, 217–280; К. Николић, *Прошлост без историје. Полемике у југословенској историографији 1961–1991*, (Београд: ИСИ, 2003), 46–67; М. Gross, „Ideja jugoslovenstva u XIX stoleću u *Istoriji Jugoslavije*”, *Časopis za suvremenu povjest* II/1973, 8–20. Из напомена код К. Николића виде се и остали чланци поводом *Историје Југославије*, Богдана Кризмана, Вере Цилиге, С. Копривице-Оштрић, Ивана Јелића и др.

11 Милорад Екмечић, *Огледи из историје*, (Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002, друго издање).

19. у 20. век и кроз обједињавање српског покрета на тзв. хрватском историјском простору кроз Српску народну самосталну странку.

Екмечић је први, систематски, испитивао (као историјски садржај) однос цркава према могућностима неговања југословенског заједништва и наравно према могућностима стварања југословенске државе. А из односа верских заједница кроз векове извукао је једну од својих кључних спознаја о настанку и природи нација на тзв. западном Балкану (што је данас, у епохи бега од југословенства, званични назив који је Европа дала југословенском простору), где су религије биле вододелница нација, насупрот језику, као „општем културном добру“,¹² који их је уједињавао. С друге стране, у низу историјских есеја и студија испитивао је околности тзв. историјске ситуације у којима су одређене политичке и војне снаге, културе и друштва пружали подршку или отпор југословенском уједињењу.¹³ Готово да нема историјског садржаја на тему југословенства који није укључио у своје текстове.

Додао је небројено много нових детаља, до којих се може доћи само обимним истраживањима, којима је градио нову слику југословенског уједињавања током Првог светског рата, слику која је требало да ослика и изнијансира улогу и делање свих чинилаца понаособ.¹⁴ Највише га је занимао положај и улога Срба у југословенском уједињењу, али ништа мање пажње није посветио ни Хрватима и осталим мањим југословенским заједницама. Нико као он није разумевао финесе српско-хрватског спора током уједињавања 1914–1918. и његове историјске корене.¹⁵ Ту мислимо на српски југословенски

12 Синтагма је преузета од М. Вебера који у својим делима говори о језику као „kultur massengut“.

13 Екмечић, *Огледи*; Милорад Екмечић, *Дијалог прошлости и садашњости*, зборник радова, (Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002).

14 Екмечић, *Огледи*, Предговор, 7. Ту Екмечић вели: „Пре бежања из Сарајева у мају 1992, ја сам као научник дозревао интензивним истраживањем по архивима. То се и видело на карактеру мојих остварења, која су највише рађена на подацима копаним по архивима света – од Вашингтона до Цетиња. Томе је допринело и одмицање година и могућност да се у старости боље виде целине и синтезе. Најзначајнија од њих је моје животно дело *Стварање Југославије 1790–1918* које сам објавио 1989. Оно је синтеза мојих гледања на историју националне идеје и националних покрета код Јужних Словена. Прилози који су објављени у овој збирци су методолошки и тематски наставак рада који сам предузимао у припремању и писању моје главне књиге.“

15 Милорад Екмечић, „Више од војних савезника 1914 (Прилог о француском изучавању етничке природе Југословена)“, *Огледи из историје*, (Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002), 191–221, 19; Исти, „Место Подгоричке скупштине у историји“, *Дијалог прошлости и садашњости*, (Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002), 305–313, 306–307; Iсти, „Predgovor“, у Alan Dž. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918.*, (Sarajevo: IP „Veselin Masleša“, 1968), 5–23,

програм формулисан у ратним циљевима Србије у јесен 1914. у Нишу, на смисао и значај Лондонског пакта насупрот српском југословенском програму, на Крфску декларацију, на тзв. женевски споразум, на ставове/отпор Србије према стварању другог центра југословенског уједињавања, на сукобе унутар српске/југословенске делегације на конференцији мира у Паризу 1919–1920.

У „Судбини југословенске идеје“ Екмечић прати успоне и падове југословенске идеје, југословенских политика и покрета да би се она остварила. Због тога прати животе, идејне и политичке профиле појединих личности и група, читавих покрета, шире и уже рукавце у које се одливала југословенска идеја, односно људи, како због њених пораза тако и у њеним успонима. Екмечић вели да је из сваког пораза југословенска идеја излазила окрњена,¹⁶ а током разарања Југославије 1992–1999. рекао је да је она настала „из корена“ и да би била разорена морала се сасећи „у корену“.¹⁷ Заправо, он поставља питање које има у виду динамику догађања на Балкану и у средњој Европи: шта је хранило и подстицало југословенску идеју, национални порази или национални успони? И наставља, да је чињеница да је она остајала „увијек осакаћена“ тиме што се успињала у фазама након великих националних пораза.¹⁸

Више од историјских законитости, он је као окосницу својих студија и есеја постављао аксиоме као неку врсту најопштијих закључака које је изводио на основу емпирије. Поруке су код њега запрете у форми народних пословица, нарочито када имају моралне садржаје. Закључке и поруке често прави од репрезентативних цитата из докумената, као што репрезентативни документи често представљају упоришну тачку око које гради своје разумевање и тумачење одређених историјских догађаја. Један од најбољих примера за то је есеј о судбини југословенске идеје, мада је тај метод спроведен са системом и у његовим великим студијама, као што је *Стварање Југославије 1790–1918* у два тома.¹⁹

У филозофији да ће „цијела југословенска земља изаћи из рата уједињена око своје заједничке прошлости“, сем основне омашке „да је могуће да један народ живи од прошлости“, има и „једна здрава и оправдана претпоставка: државе никад и нигдје не расту без дубоког историјског корена и оправдања“.²⁰ То је Екмечићево

16 Екмечић, „Sudbina“, 35.

17 „Предстоји нам нова стаљинградска битка“, *Печат*, бр. 350, 26. децембар 2014.

18 Исто као напомена 15.

19 М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, 1–2, 1/128, (нпр. „Аутократске личности у националном покрету су увек симбол, а не водство“).

20 Екмечић, „Sudbina“, 11.

полазно тумачење основног набоја и најраспрострањенијих мисли генерација које су стварале Југославију. Уједињује се и живи у једној држави оно што има природну основу, те је у својој природи сваки национални покрет унитаран – његов је аксиоматски закључак. Он уочава да су сви ти људи у једноме ипак били збуњени, а то је да ли они завршавају југословенску идеју или је тек стварају. Ту даје свој основни ретроспективни поглед на судбину југословенске идеје у 19. веку и каже да она никада није била масовни покрет до покрета омладине крајем 19. и почетком 20. века, увек је била само једна варијанта у јужнословенским националним препородима, а у југословенским земљама у целини била је неједнако распрострањена и често је личила на бригу „стратума интелектуалаца“ који ионако нису имали дубоког корена у неписменим друштвима.²¹

Милорад Екмечић мисли да је борба српског народа за своју државу концентрисала општи интерес на своју нацију, па је од Доситеја Обрадовића до Светозара Марковића југословенство било везано за појединца и за одређена временска раздобља. Као кључне личности видео је Доситеја Обрадовића (1739–1811), Петра II Петровића Његоша (1813–1851), Бранка Радичевића (1824–1853) и Светозара Марковића (1846–1875).

Ослањајући се у потпуности на Екмечићева размишљања, његову концентрисаност на идејне, политичке, културне, друштвене покрете, (што он у случају Срба зове „борба српског народа за своју државу“), слободни смо да овде изведемо неке анализе судбине југословенске државне идеје²² које смо, као оригинално наше, имали прилике да давних година изнесемо професору Екмечићу.

Цела идеја модерне државности код Јужних Словена нашла је своје главне актере у Србима. Нема националноослободилачког покрета међу Јужним Словенима на Балкану у коме нису учествовали Срби, било војно било политички. Кренуло се у форми борбе за аутономију са либерално-демократским садржајем на Благовештенском сабору 1790. године, коју су повели Срби у Јужној Угарској у сенци опседнутог Београда, а током турско-руског и турско-аустројског рата 1786–1792. Идеја о некој српској аутономији селила се између тадашње Јужне Угарске и Београдског пашалука, и шире, и коначно је извојевана на територији Османског царства ланцем устанака и побуна, дубоко инспирирана, подржавана и реализована од јужноугарских Срба и неколицине Југословена. Преко идејно-политичких покрета јужноугарских

21 Исто, 12.

22 Прецизно разликовање југословенства као државне и/или као националне идеје дугујем разговорима са покојним професором Андрејем Митровићем.

Срба, Илирског покрета и Револуције 1848, Срби тада стварају још једну државност – Војводство српско и Тамишки Банат – и преносе те идеје о српској државности у друге југословенске заједнице, нарочито после пропасти Војводства 1859/60. Тада се центар политичке делатности Срба у Монархији премешта у Загреб и кроз један турбулентан процес, чија је суштина била борба за ширење демократских принципа у политици и друштву, Срби уграђују себе у борбу за демократизацију, обједињавање и јачање једне југословенске, у овом случају српско-хрватске државности каква је била Краљевина Хрватска, Славонија и Далмација. Тако је заокружена Босна и Херцеговина (окупирана од Аустро-угарске монархије после пропасти устанка 1875–78), за коју Светозар Прибићевић у време анексионе кризе 1908/09. каже да одлучује о средишту будуће југословенске државе („тамо где падне Босна, пашће и средиште наше будуће државе“).²³

Ако је тај ланац малих југословенских државности, извојеван тегобно, био начин да се дође до веће државне заједнице способне за живот, која би објединила простор и национално и друштвено, питање је како је и зашто постао сврха сам себи? То је питање на које дугујемо нашој историографији, богатој великим Екмечићевим опусом, одговор.

Језик, књижевност, култура насупрот религији и цркви

Милорад Екмечић види национални препород, па према томе и национални покрет, као социјални покрет нарочите врсте који тежи ка самосталној држави и новом друштву. Из европске историографије је преузео већ разрађену скицу процедуре стварања новог друштва независне нације,²⁴ за коју каже да у свим националним препородима иде дугим и заобилазним путем, који огромној већини савременика изгледа крајње безазлен и нерушилачки. Најпре невешта граматика о народном језику, затим ланац културних институција (новине, школа, позориште, независна национална црква, „матица“, академија наука, музеј) преко којих се национализује култура и водећа класа која носи идеје националног препорода. Политичка партија и политички захтеви изгледају легални и долазе касније као логична последица ранијег делања.²⁵

23 Гордана Кривокапић Јовић, *Српска народна самостална странка 1903–1914*, (Загреб: Просвјета, 2001), 73–143.

24 То често назива методологијом националног препорода, и варира те мисли у свим својим студијама, есејима, монографијама.

25 М. Екмечић, „Sudbina“, 17.

Методологија националног препорода није била иста код Срба и Хрвата, истиче Екмечић. Код Срба је раним стварањем државе она била краћа и потпуно другачија, те је и њихов покрет био издвојенији. Југословенска идеја тога времена остала је заиста идеја а не раширени масовни покрет. Поред тога је и сама та идеја у Хрватској изазвала расцеп на југословенску струју око илирства и струју која брани стари угарски статус Хрватске, мађаронство. Тај је расцеп у Хрватској дуго трајао прилагођавајући се новим реалностима, тако што су се мађарони претварали у ексклузивне Хрвате а илирци од унитариста са Србима у југословенске федералисте. Ту је југословенство покопано тек са разарањем Југославије у ратовима 90-их, дало би се закључити следећи Екмечићев правац размишљања.

Екмечић сматра да је најдубље значење југословенска идеја прве половине 19. века имала у хрватском илиризму. Ова синтагма, која би се могла схватити и као хрватско југословенство, значи да се хрватски национални препород модерног доба конституисао на југословенским основама па је хрватска политичка идеологија остала расцепљена између сазнања о својој југословенској природи и реалности потребе прилагођавања ужем националном идентификовању, а не општем југословенском националном идентитету. Екмечић говори о ограничениости утицаја илиризма код нпр. Словенаца, и о његовом неприхватању код Срба. Ово је тачка на којој би се и данас могла проширити и продубити истраживања, и можда оспорити Екмечићева тумачења. Много је учености настало на тумачењу језичке реформе Вука Караџића, као и целине његовог опуса и делатности, али је још увек остало замагљено тумачење његовог места и улоге у илирском покрету, као што још увек није јасно ко су то били Словено-Србљи, или Словено-Серби.²⁶

Илиризам је од почетка за српски национални покрет био збуњив, вели Екмечић. Ипак цитат из Магарашевићевих Летописа за 1825, који је више пута користио као репрезентативан за то, говори и нешто друго. Ту се објашњава да се „Словено-Сербско колено“ (Бугари, Срби, Бошњаци, Славонци, Далматинци), „обично изузимајући Бугаре“, назива још и Илири, а њихов језик илирским. Ти су називи тако многозначни да није могуће „какав смисл у овом бесмисленом наименовању наћи. Стари Илири, сродно колено Трацима, од којих су данашњи произишли Албанези, и онако нису били Словени. Иначе се тако називају час Далматини и Славонци, час ови и Србљи, час

26 Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, (Српска књижевна задруга: Београд, 1986, друго издање); Pavle Ivić, *Književni jezik kao instrument kulture i produkt istorije naroda*, datum pristupa 22. 5. 2016, http://www.rastko.org.rs/isk/isk_04.html

сви Словено-Сербљи, час опет, а особито, от како је ново краљевство Илирије постало, сви јужни Словени, ни саме Крањце ни Карниолце не изузимајући²⁷. Већ се помаљају две јужнословенске државности, два центра обједињавања, премда је кроз поразе (Револуција 1848, Аустро-угарска нагодба 1868, српско-бугарски сукоб 1885. и др.) јужнословенски/југословенски покрет постајао изратито полицентричан и остваривао се кроз ланац малих државности.

Снага Илирског покрета, сматрао је Екмечић, није долазила из књига учених људи који су га водили, и који су и сами патили од наслеђене конфузије, него из чињенице да је његов утицај у народу с временом постајао дубљи него иједног покрета на том простору раније, све од времена ширења хришћанства. Из оваквих Екмечићевих размишљања ми даље можемо да закључимо да су јединствени језик и књижевност (што је било велико илирско наслеђе), који су временом продрли дубоко у аграрне заједнице штокавског говорног простора, учинили идеју југословенске државне заједнице блиском тим заједницама, које су неговале своја ужа национална одређења. Зато говоримо да је југословенство било спој националне и државне идеје.

Екмечић је нашироко испитивао европску инспирацију илирских и југословенских идеја. Он је прецизно видео да је све своје идеје илирство баштинило од европске филозофије рационалистичке епохе, од Ј. Г. Хердера, који је опет био под утицајем К. Ф. Мозера. Основно полазиште је мисао да заједнички језик представља основу једне нације и једино разумно мерило по ком се одређује граница, порекло и припадност једног народа. Језичка концепција нације је далекосежнија него што се може сагледати у социјалном и историјском виду. „Заувијек ће остати правило да међу свим могућим одређењима нације једнојезички концепт нације јесте најдемократскији, јер једино он омогућује да се национални идентитет у свијести појединца може свести на питање језичког разумевања међу људима.“²⁸

Као и у многим другим случајевима, и овде су код Екмечића бројна постигнућа јужнословенских и европске историографије подређена његовом концепту, анализи и посебним и општим виђењима.²⁹ У том смислу је представио до у детаље и европску

27 „Сербске летописи за год. 1825“ Георгија Магарашевића, (Будим, 1824; Нови Сад, 1968), 56, (преузето од М. Екмечић, „Sudbina“, 13).

28 М. Екмечић, „Sudbina“, 18.

29 М. Екмечић је кроз своје радове из 70-их година промовисао неке од најзначајнијих студија светске и европске историографије о националној идеји, покрету,

инспирацију рационалистичке епохе код Људевита Гаја, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Саве Мркаља. Изгледа да су илирци, са својим поимањем да не само један јединствен језик него и сродни језици једне групе сачињавају један јединствен народ, били доследнији ученици Хердерови од Караџића. Вук Караџић је језичко јединство простора поставио уже, сводећи га на штокавски дијалекат, остављајући по страни чакавски и кајкавски дијалекат. Као што је познато, његове идеје о распрострањености језика код Јужних Словена нису уопште биле оригиналне. Оне су произишле из расправе Јернеја Копитара *Slavische Sprachkunde* из 1811. године, по којој Купа и Сава чине границу штокавског и кајкавског дијалекта, а кајкавски је изворно словеначки, док се и пре Вука мислило да је чакавски изворни хрватски. Ове идеје је од Копитара преузео и Франц Миклошић, као и многи европски писци, вели Екмечић.³⁰

Каква је историјска веза између језичког концепта нације и социјалног преврата код Срба и Хрвата како их тумачи Милорад Екмечић? Код Срба, који са Хрватима чине окосницу југословенских догађања и стремљења, устанком и револуцијом је остваривана тежња за слободом и новим, модерним социјалним и културним садржајем српских заједница, ма где оне биле. Инспирација је долазила од препородитеља с краја 18. века и била чисто европског порекла. Револуционарна Србија је била онај друштвени миље у коме ће се одвијати вуковска језичка реформа, која је језички, па тиме и културно, унификовала ослобођену Србију и снажно је везала за остале српске и југословенске просторе. На илирским претпоставкама, а М. Екмечић нам поручује да та реч има јужнословенско/југословенско значење, одвијао се не само хрватски национални препород него и српски на тзв. хрватским историјским просторима. То Екмечић, пратећи само основне токове, није имао у виду. Другачије се не могу објаснити аутентично препородне одлике српског покрета у тзв. Троједници у Куеново време, од 80-их година па све до наступања омладинске генерације крајем 19. века.

Илирска генерација, која је у одређеним формама носила и хрватска и српска обележја, која се ослањала на јединствен народни језик (штокавско наречје окружено сродним наречјима) као основу новог концепта модерне књижевности и културе, била је против владајућег концепта нације у Угарској, који је био феудалног порекла

односу националне идеје и религије, као што су: Salo Wittmayer Baron, *Modern Nationalism and Religion*, (New York, 1960); Carlton J. H. Hayes, *Nationalism: A Religion*, (New York, 1960); Friedrich Meinecke, *Cosmopolitanism and the National State*, (1970).

30 М. Екмечић, „Sudbina”, 20.

и садржаја и почивао на Вербецијевом кодексу „Tripartitum“. По том кодексу нацију чине „прелати, барони и остали магнати, као и племство“, те Екмечић с правом закључује да ту трагање за исконским пореклом, а преко језика, постаје социјални преврат. Стари феудални концепт нације, по коме нацију чине само владајући слојеви, али не и обичан народ и који је садржан у Вербецијевом кодексу, није био наравно никакав угарски спецификум. Рачуна се да је свугде у свету после 1848. превазиђен појам нације као суверена и аристократије или политичког народа који управља, а нова дефиниција народа прећутно задржава у себи нешто од старог значења, сматра Екмечић. Битка за нацију је увек битка за нову социјалну структуру, а у модерно време то је друштво којим се влада по принципу суверенитета народа.

Нација као заједница језика претпостављала је развијенију социјалну средину. Стара аграрна друштва била су у целој модерној историји крајње конзервативна. Идеологија је у њима била ближа традиционалној хришћанској цркви, каже Екмечић, него рационалистичкој филозофији која се једва могла преводити на њима разумљив језик.³¹

У политичком погледу истакнути илирци су имали јасну визију државе као југословенске заједнице (Људевит Гај,³² гроф Јанко Драшковић). Центар идеје о југословенском јединству смештен је тако у Хрватску и чинило се да те идеје нису у сукобу, него више у складу, са визијама државе које су се ковале у Београду. Заправо канали за пренос идеја су увек били отворени и познати су у јужнословенским историографијама, па их је као такве и Екмечић видео и користио. Те државотворне визије из два центра су се сусретале и преливале, а протицањем времена се и сукобљавале. Први аутентичан сукоб је отворен унутар Илирског покрета када је илирским концепцијама југословенског државног обједињавања Вук Караџић супротставио концепт јединственог српског народа, по принципу да су сви који говоре једним језиком, штокавским наречјем, један народ, и то три вере. У својим анализама и закључцима Екмечић је увек упозоравао да су оба концепта почивала на истим идејама, и да Вукове идеје о границама штокавског дијалекта и распрострање-

31 Видети нап. 10.

32 М. Екмечић, „Sudbina“, 22, напомена 35, у којој се Екмечић позива на мемоар грофа Луја Бистрановског који 1848/49. описује Љ. Гаја као фанатичног Југословена, који 22 године следи један циљ, настојећи да уједини дијалекте у један књижевни језик, као и да сруши мржњу између католичког и православног хришћанства; који је Београд видео као престоницу будуће југословенске заједнице, како због националног осећаја тако и због положаја на раскрсници речних комуникација Југославије.

ности српског имена нису биле оригиналне већ баштињене од европских слависта.³³ Илирски/југословенски радикални циљеви, као и Вуков реалистични концепт једног народа три вере, обили су се о реалност старих аграрних заједница.

Много пре него што је у светским и европским историографијама постао један од најупадљивијих трендова, концепт „слике другога“, заправо виђења и разумевања „другога“, примењиван је код Екмечића као важан елемент његовог општег методолошког поступка. Он се ту ослањао на традицију логичког позитивизма (Бертранд Расел, Алан Џ. П. Тејлор) који је постављао питање: шта је у историји било делатније, производило последице, да ли како је неко или нешто заиста био/било или како су га људи видели, какво су му значење давали? Односно, да исто догађање, иста личност, неки феномен могу бити различито виђени и због тога из њих могу произаћи различите последице. Чињеница да је као историчар сазревао непрекидним истраживањем по архивима, непрекидним ишчитавањем публицистике и периодике којом су 19. век и прва половина 20. века обиловали, учинила је од Милорада Екмечића историчара југословенског феномена који је супериорно знао како су „други“ видели и разумевали простор и људе на јужнословенском простору. Он је пратио како су европска и америчка дипломатија виделе југословенски простор кроз век и по, не само са унутрашњих пунктова простора (Београд, Загреб, Љубљана, Ријека, Дубровник, Сарајево, Приштина, Скадар, Скопље, Солун) већ и из свих околних центара моћи и политике, као и оних удаљенијих (Беч, Будимпешта, Букурешт, Софија, Цариград, Атина, Трст, Рим, Париз, Лондон, Берлин, Москва). Затим је ишчитавао и користио извештаје војних аташеа, службених и полуслужбених мисија и појединаца, забелешке и путописе различитих личности. Посебно је пратио и користио релевантне резултате европске науке о нама, и наравно славистике. Овај истраживачки обим је у пуној мери видљив у његовом капиталном делу *Стварање Југославије 1790–1918*, 1–2, (Београд: Просвета, 1989), али се већ да наслутити снага тих чињеница у студији о судбини југословенске идеје.

Југословенство гледано „споља“, очима „других“, било је словенство пре свега, а његова „свеобухватност и нејасна општост од Јадрана до Јапана“, како каже Екмечић, више је плашила него подстицала. Необавештеност о Јужним Словенима почетком 19. века била је готово пословична. На махове посебан положај Јужних Словена се јасно видео, али су се и тако издвојени губили у величини те заједнице. Екме-

33 Јернеј Копитар, Франц Миклошић и др.

чић нам даје сјајне примере за то, и то из руске перспективе. Један је онај који потиче из 1803. од руског министра спољних послова који, састављајући пројекат о потреби руског заузимања Цариграда и мореуза, показује да честито не зна како је право име народа који насељава планине у Босни и Црној Гори. Други пример из 1847. даје далеко боље одређење посебности словенских народа који насељавају Балкан. У оквиру правила руског Друштва Св. Ђирила и Методија, у „Уставу словенског друштва Св. Ђирила и Методија. Главне идеје“ говори се да су „Илиро-Срби са Хорутанима и Бугарима посебна словенска заједница“.³⁴ Овде Екмечић у закључивању није узео у обзир временски распон између ова два примера. Затим следи сјајан пример, позивање на једну студију на француском језику објављену у Паризу 1823. изузетно добро обавештеног Далматинца Бернардинија, о илирском језику и карактеру народа који је насељавао источне обале Јадранског мора. Он вели да тим језиком говоре Дубровчани и народ у њиховом суседству, Босанци и Срби, а „готово је исти“ у Далмацији, Хрватској, Истри, једном делу Македоније и Бугарској. Далматинци и Дубровчани употребљавају латиницу, наводи Бернардини, а Босанци ћирилицу.

Милорад Екмечић говори о „таласима опште необавештености“ када дефинише контекст у коме се на почетку 19. века описују народи који насељавају Балкан и језици којима они говоре. У таквој необавештености пролазила је често и егзотика, којој такође посвећује пажњу. За прве деценије 19. века он ипак везује важан корак који се догодио у перцепцији Балкана, а који је нашао израза у чувеном етнографском атласу из 1928. славног италијанског географа Адријана Балбија. Тада се илирство почело везивати не за стару етничку заједницу којој се није могао одредити прави корен, већ за заједницу народа који говоре једним истим језиком. Балби је у принципу изједначавао Илире са Јужним Словенима, иако је под појмом „Славонаца, Србијанаца, Срва или Илира“ груписао само „Србе, Црногорце, Босанце и Бугаре“, како нам преноси Екмечић.³⁵ Он је у својим доцнијим студијама и нарочито у свом животном делу *Стварање Југославије* овај ланац виђења и разумевања који је долазио из других средина, из различитих перспектива, попунио до нераскидивости, бележећи како доследности тако и парадоксе и контрадикторности у њима. Смештао их је у један историјски ток иначе пун контрадикторности и парадокса.

Посебну пажњу Екмечић је увек посвећивао славистима средноевропског залеђа, који су својим истраживањима јужнословенског

34 Екмечић, „Sudbina“, 13, нап. 5.

35 Исто, 14.

простора и народа на њему, њиховог језика, књижевности, етничког порекла, историје не само створили знања која су за дуго у европском контексту била важећа, већ и због тога да би што боље објаснио ставове и мишљења Вука Караџића, који их је обилато од њих презимао. Павел Ј. Шафарик ту заузима посебно место. У „Словенским старожитностима“ 1837. он је први исцртао општу словенску основу словенског народа који је насељавао Балкан; 1842. посматрао је Србе и Хрвате као једну етничку групу, међу шест различитих етничких група на Балкану (Турци, Грци, Србо-Хрвати, Бугари, Румуни и Албанци). Ни његово објашњење појма „Илира“ није било јасно: везивао га је за Србе све три вере (православне, католике и муслимане). Нацртао је и њихову границу. Хрвате је на неки начин издвајао из илиро-српске заједнице, остајући заправо доследан својим убеђењима из 1826. када је у својој „Историји словенског језика и књижевности“ Хрвате и Бугаре посматрао издвојено, а у Србе укључивао „све Босанце, Славонце, Далматинце, и према језику такођер велик дио данашњих Хрвата“.³⁶ Пратећи судбину илирског имена и значења које му је давано, Екмечић за славног Амија Буеа каже да је раскрстио са илирским појмом и да је народ између Шар-планине и Словеније сматрао Србо-Хрватима. За његов четворотомни опис тзв. Европске Турске са географског, геолошког, природњачког и историјског гледишта, Екмечић каже да је остављао дубљи утисак на савременике него књиге П. Ј. Шафарика. Ту се ослања на књигу Х. Р. Вилкинсона.³⁷ Екмечићевим сазнањима се могу додати нека најновија која потпуно кореспондирају са његовим. Данас неки историчари сматрају да је балканологију у правом смислу те речи засновао баш Ами Буе, који је рођен 1794. Пресудну улогу су имала његова путовања по Балкану 1836, 1837. и 1838, као и његова капитална дела о Европској Турској која су изашла у распону од 1840. до 1854. године. Средином 19. века балканолози су још увек били малобројни и пре путовања на Балкан, Буеа који је живео у Бечу, походилили су сви млади научници онога времена, „готово као да траже савет од пророчишта“.³⁸ Буе је у својим критичким извештајима коментарисао сваки напредак у картографији, геологији или географији Балкана.

На овим основама је Вук Караџић јасно издвојио српски језик и народ из опште југословенске целине.

36 Исто, 15.

37 Исто, 15, нап. 15.

38 Бернард Лори, „Феликс Каниц и Гијом Лежан: колеге или ривали?“, *Слике са Балкана Феликса Каница*, приредио Ђорђе С. Костић, (Београд : Народни музеј, 2011), 81–92, 81.

Стара аграрна друштва, која су у целој модерној социјалној историји била конзервативна, била су друштвени миље у коме су цркве на Балкану водиле саме своју политику. Оне су то радиле и у време Илирског покрета, и Револуције 1848, и касније. Цркве су увек биле у кругу очувања старог друштвеног и политичког поретка. Цркве су имале и своју политику књижевног језика. Принцип новог књижевног језика је могао ступити на снагу тек када га усвоје држава и црква, ако не директно а оно индиректно, како наглашава Екмечић. Даље каже како је илирске идеје језика хабзбуршка држава доста рано усвојила, а католичка црква касно. И православна црква је имала своју политику књижевног језика, и тек се после 1859. скидају забране у оквиру православних цркава са Караџићевих језичких реформи, а његов превод Библије је такође био доста касно усвојен. Католичка црква формално те језичке реформе никада није ни усвојила, иако им је временом приступила.

Екмечић је у средиште свог виђења цркве у националним препородима и покретима ставио неколико мотива: процеп између нижег свештенства, прота и жупника, и цркве као институционалне целине, посебно католичке; затим покушај уједињења хришћанских цркава на нашем простору, односно покушај религиозне асимилације; разне облике верске нетолеранције као сложеног феномена који је дуго трајао, и још траје на нашим просторима. Иако је доста попова и нижег свештенства било укључено у Илирски покрет и заносило се југословенском идејом, црква као институција показивала јој је отворено непријатељство. Милорад Екмечић истиче крајње негативну реакцију бискупа Хаулика на вест да је загребачка народна скупштина у марту 1848. уврстила у „Народна захтјевања“ тачку да се у хрватску католичку цркву уведе словенски обред и укине целибат свештенства. Он верује да су те идеје доспеле у „народна захтјевања“ преко Матије Бана, првог сарадника Илије Гарашанина, који је био у преписци са Људевитом Гајем те му је у једном писму из фебруара 1848. о томе и писао. Да су они уопште могли да се овако опредељују разлог је био покушај римског папе да једним „Писмом припадницима источне цркве“ од 6. јануара 1848. придобије православне хришћане за црквену унију. У ову активност је била укључена и пољска политичка емиграција око грофа Адама Чарториског. Оно што је било важно јесте да неки људи из тог круга нису ово приближавање цркава тумачили у класичном унијатком смислу, већ су тражили од папе да се призна и за католичку цркву у словенским земљама словенско богослужење и укине целибат. То је смисао мисије у Београду и Загребу пољског пропагандисте и унијатског ак-

тивисте Иполита Терлецког. Екмечић је овоме посветио једну своју студију у којој наводи да је цели тај покушај, који је пропао, оставио за собом дуг и несагледив траг покушаја религиозне асимилације.³⁹ Он понавља да су традиционална друштва била као сунђер намочена осећајем религиозне нетолеранције, коју је овај покушај још више повећао а не умањио. И када је иза 1860. католички и православни клерикализам почео да се конституише новим замахом, имао је између осталог за повод и ове покушаје из 1848. Екмечић сматра да је овим била инспирисана и „Посланица Србима“ коју су руски словенофили послали у Београд, исповедајући неповерење у католички део југословенског запада. И овом приликом он је варирао своју основну мисао да је у заосталом и дубоко конзервативном друштву религија остала интегрисани фактор у народу, и стварно је она на српско-хрватском говорном простору, а не јединствен језик, представљала историјску вододелницу нације.

Сматрао је да је истраживачки и концептуално тешко приказати утицај религије на национално раздвајање и национално конституисање. Полазио је од мисли Макса Вебера да нацију увек из подлоге одређује неко културно добро масе, као језик, али га у извесним случајевима може заменити неко друго културно добро као религија. Вебер је наводио пример раздвајања Срба и Хрвата (Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie*, II, (Tubingen, 1956), 528). Утицај цркве је историјски дубок и свеобухватан, и посебне религије, а и посебне хришћанске цркве, имају своје учење о нацији и посебности народа. На јужнословенском простору је католичка црква, која је дуго била универзална, свугде где јој није требало потискивала националну идеју, као у Словенији. Православна црква је рано почела исповедати да дух божији захтева да се воља божија исповеда на народу разумљивом језику. Ако су сукоби међу националним покретима на српско-хрватском говорном простору почели да изгледају као непремостиви, кроз своје сукобљене државотворне идеје, то је било зато што су се ослањали на дубоки и непремостиви јаз који је створила свет о припадности различитим црквеним заједницама. Погрдна имена којима се православни и католици у Херцеговини средином 19. века називају религиозног су порекла и упућују на узајамне оптужбе источне и западне цркве после великог раскола 1054.

Екмечић упућује да су и православна и католичка црква на југословенском простору имале своју политику кодификовања све-

39 Milorad Ekmečić, „Pokušaj ujedinjenja hrišćanskih crkava 1848. i Južni Sloveni“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, VI, 1970–71, 393–414.

таца, као и своју политику према народним именима која су била заједничка припадницима обе цркве.

Пораз југословенске идеје у револуцији 1849. наставио се касније на свим линијама, вели Екмечић. У аустријском делу југословенских земаља она је сачувана кроз језичку и делимично књижевну солидарност, а у Србији је баш те године стављена на дневни ред практичне политике, али је усмеравана на исток, ка Бугарској и на земље „славено-турске“.

Нови успон је југословенска идеја доживела 60-их година 19. века са обновом уставности како у Србији тако и у аустријским покрајама. Нови језик југословенства је овде већ био отворенији и јаснији и са отпадањем старих митова отпао је и привид тоталног јединства Југословена у једној нацији. У тзв. Троједници се већ јавио хрватски покрет историјског права, али се главна матица националног кретања у Србији још увек водила под југословенском заставом, а душа ове идеологије је био Фрањо Рачки. Међу Србима је то време Уједињене омладине српске и Првог балканског савеза. Ту је југословенска идеологија почивала на дубљој словенској оријентацији и тежиште словенског јединства на Балкану је стављала између Срба и Бугара, и као и увек када се политичка идеологија градила на општесловенској подлози, била је присутна идеја о федеративној држави. И Илија Гарашанин је у свом „Програму југословенске политике“, који је у марту 1897. године предлагао Ј. Ј. Штросмајеру, имао у виду успостављање савезне државе, истиче Екмечић.

Преко словенских идеја руских славјанофила (А. Ф. Гиљфердинг) 60-их година 19. века, Екмечић прати разилажење српског и бугарског националног покрета, као и запињање југословенства о верски и о црквени проблем. До 1870. Бугари су извојевали свој егзархат, а католичка црква је изградила нову идеологију реакције на све демократске идеје и покрете. Осуда индивидуализма и националног суверенитета као греха, у „Syllabus“ 1870. отуђила је католичку идеологију од демократске идеје. Од католичког конгреса у Бечу 1877. до Свехрватског католичког конгреса у Загребу 1900. тече једна историја издвајања католичког покрета из Балкана, каже Екмечић, и његово супротстављање југословенским стремљењима. Тако се југословенска мисао сучељава са конзервативним подунавским католичанством, па ни сам Штросмајер није био ослобођен унијатских прижељкивања.⁴⁰ Екмечић мисли да је стално потезање уније као основног полазишта југословенског народног уједињења било знак колико то друштво нема основне претпоставке за зајед-

40 Екмечић, „Sudbina“, 34.

нички живот, верску толеранцију. Унија је израз верске нетрпељивости у друштву, а питање да ли је она само верска или је култивисана од цркве остаје отворено. И наставља, нетолеранција је нужан пратилац средњоевропског и аграрног хришћанства. И овде се види увек доследно изведен Екмечићев метод смештања ужих јужнословенских феномена у шире европске контексте.

Стабилизовање Хабзбуршке монархије кроз дуални систем Аустро-угарске нагодбе 1867. Екмечић види не само као хрватски већ и као општејугословенски пораз. Монархија је била ојачана споља и изнутра, тиме је натерала све националне покрете да се постепено и за дуже време помире са стабилним државним системом у коме су два народа добила право да развијају свој национализам, а други да се томе прилагођавају. Југословенски конгрес у Љубљани је оставио дилему какво се југословенство заиста жели, у оквирима Хабзбуршке монахије или изван ње. Формирање стабилних водећих класа у Хабзбуршком царству, као и ојачавање буржоазије у Србији и Бугарској, значило је опште стабилизовање раздвојених друштава.

Реалност је тражила снове а не праксу, па су ту идеје само цветале. Разматрајући учене федералистичке концепте епохе, па и онај Светозара Марковића, Екмечић је закључио да су заговорници југословенске федерације бројчано били инфериорни према заговорницима подунавске, балканске, словенске (Н. Ј. Данилевски) и европске федерације.

Екмечићево је велико запажање, које је почивало на развијеном осећају за уочавање парадокса у историји, да је и поред свих негативних токова и пораза, мисао југословенске узајамности добила након 1860. дубљи корен него икада пре. Сва велика имена науке и књижевности су говорила о Југословенима као једном народу који је подељен у разна „племена“. Ова терминологија из ране препородитељске науке пренесена је у политику и постала је њена општа баштина. Њу ће преузети и југословенска омладина на преласку у 20. век, у коме ће бити једна од окосница политичких и духовних процеса на којима ће се изградити југословенски програм у Првом светском рату.

У својој књизи о ратним циљевима Србије 1914,⁴¹ Милорад Екмечић је заправо изложио настајање српског југословенског програма у лето и јесен ратне 1914. године.

41 Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914.*

Литература

1. Baron, Salo Wittmayer. *Modern Nationalism and Religion*. New York, 1960.
2. Božić, Ivan, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer. *Istorija Jugoslavije*, 201–335 (Deo treći „Borba za nacionalne države i moderno društvo“). Beograd: Prosveta, 1973, drugo izdanje.
3. Gross, M. „Ideja jugoslovenstva u XIX stoleću u *Istoriji Jugoslavije*“. *Časopis za suvremenu povjest* II/1973, 8–20.
4. Ekmečić, Milorad. *Osnove građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata 1918–1939*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1965, drugo izdanje 1967. od istog izdavača.
5. Ekmečić, Milorad. *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку 1492–1992*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
6. Ekmečić, Milorad. *Ustanak u Bosni 1875–1878*. Sarajevo, 1968.
7. Ekmečić, Milorad. *Ратни циљеви Србије 1914. године*. Београд: Српска књижевна задруга, 1973.
8. Ekmečić, Milorad. „Sudbina jugoslovenske ideje“. *Politički život Jugoslavija između 1914–1941*, 11–47. Beograd: „Treći program“ Radio Beograda, 1974.
9. Ekmečić, Milorad. „Odgovor na neke kritike *Istorije Jugoslavije* (XIX)“. *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 1–2, 1974, 217–280.
10. Ekmečić, Milorad. Огледи из историје. Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002, друго издање.
11. Ekmečić, Milorad. Дијалог прошлости и садашњости. Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002.
12. Ekmečić, Milorad. „Predgovor“, u Tejlor, Alan Dž. P. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, 5–23. Sarajevo: IP „Veselin Masleša“, 1968.
13. Ekmečić, Milorad. „Pokušaj ujedinjenja hrišćanskih crkava 1848. i Južni Sloveni“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, VI, 1970–71, 393–414.
14. Ивић, Павле. Српски народ и његов језик. Српска књижевна задруга: Београд, 1986, друго издање.
15. Ivić, Pavle. *Književni jezik kao instrument kulture i produkt istorije naroda*. Datum pristupa 22. 5. 2016. http://www.rastko.org.rs/isk/isk_04.html
16. Кривокапић Јовић, Гордана. Српска народна самостална странка 1903–1914. Загреб: Просвјета, 2001.

17. Лори, Бернард. „Феликс Каниц и Гијом Лежан: колеге или ривали?“ Сlike са Балкана Феликса Каница, приредио Ђорђе С. Костић, 81–92. Београд : Народни музеј, 2011.
18. Meinecke, Friedrich. *Cosmopolitanism and the National State*. S. 1, 1970.
19. Николић, Коста. Прошлост без историје. Полемике у југословенској историографији 1961–1991, 46–67. Београд: ИСИ, 2003.
20. „Предстоји нам нова стаљинградска битка“, Печат, бр. 350, 26. децембар 2014.
21. Taylor, Alan J. P. “Fiction in history” and “Tory History”. *Essays in English history*. Penguin books: London, 1976.
22. Hayes, Carlton J. H. *Nationalism: A Religion*. New York, 1960.

Summary

Gordana Krivokapić Jović
Institute for Recent History of Serbia

Milorad Ekmečić: Historian of Yugoslavism

Abstract: The most representative part of Milorad Ekmečić's work dealing with the history of the Yugoslav idea and movement is presented by analyses of his concepts, methods, documents and literature. Analyses are focused on his famous essay on the destiny of the Yugoslav idea and his most important work about the creation of Yugoslavia.

Key words: Milorad Ekmečić, Yugoslavism, national idea, national movement, Serbo-Croats, Serbo-Croatian language, Ilirism

A very complex system of Milorad Ekmečić's ideas on Yugoslavism is presented in this paper by an analysis of his study titled "The Destiny of the Yugoslav Idea", where the Yugoslav idea and movement were put in the center of perception and analyses, both in comparison to Serb and Croat national movements (and other South-Slav national movements) and the predominant European ideas, political and social currents and trends. Via Ekmečić's main work *The Creation of Yugoslavia 1790–1918, 1–2* (Prosveta: Belgrade, 1989), emphasis was put on a more developed presentation and explanation of the same phenomena.

National movements on South-Slav territory, in Ekmečić's presentation, are seen and understood, and subsequently analyzed, as complex processes of social restructuring between communities of south Slavs which were in some aspects different and in some the same. A common language is the idea which is presented as the essence of Yugoslavism and which is seen as fundamental for the creation of a modern nation. This idea originated in European rationalist philosophy.

The paper analyzes the method used by Ekmečić to follow the movements, processes, revolutions, events, and personalities round which the Yugoslav idea was formed: first, the national revivals at the end of 18 and the beginning of 19 century, Illyrian movement of the first half of

the 19 century, 1848 Revolution, and Yugoslavism after 1890s (first, the meaning and significance of the idea in the period of stabilization of the Monarchy after the 1867 Austro-Hungarian Settlement and second after the breakdown of the Balkan uprisings 1875–1878).

The paper presents Ekmečić's views on other important ideas that historically overlapped with Yugoslavism, and the social and political forces which fought for them. As main adversaries of Yugoslavism are analyzed, by Ekmečić and us, both Christian churches on South-Slav territory and old agrarian communities, which represented the social base that made religion and the churches a line of division between the nations on Yugoslav territory, contrary to a common language which unified them. Also presented is our analyses of the historical context which Ekmečić gave for this topic and our analyses of his conceptualization, method and documentation.